

Kirjallisuuden puolustus

Auli Viikari

Tässä kirjoituksessa annan kovin nuivan käsitksen oman alani eli kirjallisuudentutkimuksen panoksesta kirjallisuuden puolustajana. Kirjallisuuden tematiikan, kirjallisten virtausten tai tropologian analyysi, joita itsenkin olen harrastanut, jättää minut usein lukijana kylmäksi. Ne eivät tavoita sitä jännitystä, murroksen ja merkitsevyyden tunnetta joka pakottaa lukemaan eteenpäin tai yhä uudestaan, kuten etenkin runoutta lukiessa tapahtuu. Mikä tuo jokin on? Olisiko sillä kenties tekemistä myös tuon ikävystyttävän 'relevanssin' käsitteen kanssa? Itse asiassa saan näistäkin kysymyksistä kiittää juuri kirjallisuudentutkimusta, jonka piirissä lukemistapahtuman ja lukijuuden ongelmat ovat jälleen ajankohtaisia.

Esko Valtaojan *Kotona maailmankaikkeudessa* oli yksi vuoden 2001 kiinnostavimpia kirjoja, vuoden Tieto-Finlandia -palkinnon voittajakin. Sillä on selvä, osin fiktiivinen juoni: tiedon kasvu ja kosmoksen kehityksen suunta – kasvu ”yhä monimutkaisemmaksi, kauniimmaksi, hämmästyttävämmäksi, rikkaammaksi paikaksi – ILOISEMMAKSI paikaksi, sillä mitä muuta ilo on kuin yllätystä odottamattomasta tapahtumasta.” Hayden White kiinnitti huomiota historiankirjoituksen fiktiivisiin juonirakenteisiin, mutta odottamattoman tapahtuman tuottaman väistämättä tuottama ilo kuuluu lisäksi tietyn kirjallisen lajin eli utopian piiriin.

Valtaoja antaa meille lukijoille osan suuresa kertomuksessa: ihmiskuntana me tulemme esimerkiksi ”maankaltaistamaan Marsin”. Sen lämmitys vie kenties kymmeniä tuhansia vuosia; siihen ”meillä ei ole vielä varaa”. Tarvitaan siis poliittista myötämieltä projektin rahoittamiseen. Retoriikka kutsuu lukijaa panostamaan loistavaan tulevaisuuteen: ”Onko kuollut mutta koskematon planeetta arvokkaampi kuin kokonainen muokattu, uutta elä-

mää pursuva maailma?” Mieluummin kuin uusien seireenien kansoittamat Marsin rannat minä näkisin tosin jo hiukan ikääntyneen ihmiskunnan huljuttavan varpaitaan puhtaassa Suomenlahdessa – projekti johon luulisi vielä varoja löytyvän.

”Myös kirjallisuuden lukijat saavat osansa tulevaisuustalkoissa: Mustan pilven, Solariksen ja cheeloen kaltaisella kuvitellulla elämällä on raaka-aineita, energiaa, ja keino tallentaa ja käsitellä informaatiota. Tarvitseeko elämä mitään muuta syntyäkseen ja kehittyäkseen? Emme tiedä vielä, mutta vastauksia odottaessamme voimme lukea tieteiskirjoja ja ihmetellä. Kuvitelmat mahdollisesta maailmasta ovat joka tapauksessa antoisampia kuin iänikäiset kuvitelmat jo olemassa olevasta maailmasta. Aidon Petteri Möttösen perheongelmiseen voi tavata arkielämässäkin, turha kuviteltuun Möttöseen on erikseen tutustua realistisessa romaanissa.”

Tässä kohdassa kirjallisuuden lukija putoaa tähtitarhojen napakiikusta. Mitäpä muuta kuviteltu Petteri Möttönen on kuin mahdollisen maailman kansalainen, oli romaani hänen perheongelmistaan sitten realistinen tai tieteisromanttinen. Kuvaus Petteri Möttösestä tai Hannu Raittilan insinööri Marrasjärvestä, (jonka projektina on Venetsian uppoamisen estäminen) tai Kari Hotakaisen rintamamiestaloa havittelevasta Martista ovat koskettavia, koska meillä on käsitys ja toivo maailmasta jossa hyvä elämä olisi mahdollista.

2.

Esko Valtaojan Möttösfobia herättää minussa tuohtumusta, jota yritän peitellä kuullessani yleisväheksyviä kommentteja suomalaisesta kirjallisuudesta lukemisen tai tutkimuksen kohteena. En lakkaa iloitsemasta siitä, että pie-

ni kielialue tuottaa joka vuosi runsaasti lukemisen arvoista proosaa ja lyriikkaa. Suomalainen kirjallisuus ja kirjallisuusinstituutio ei muutoinkaan kaipaa puolustusta – kirjallisuudesta keskustellaan enemmän ja useammilla foorumeilla kuin aikaisemmin. Lyriikka ei juhli myyntiluvuissa, mutta kukoistaa täysissä Huvilateloissa, seminaareissa ja radio-ohjelmissä. Kirjallisuutta ei enää ole tarvis puolustaa kirjallisuuskritiikkiä vastaan – kirjailijat vastaavat itse puolestaan. Pikemminkin tuntuu siltä, että kirjallisuutta on syytä puolustaa kirjallisuudentutkimusta vastaan. Kirjallisuuden opettajana ja tutkijana olen asianosainen; syyllistyn kirjailijakunnan sukoi luun joka onkin ammattikunnassani yleistä – ”Me olemme kuulkaa käsitelleet teidän teoksianne proseminaarissakin.” Akateemisen merihädän hetkellä meillä kirjallisuudentutkijoilla on tapana todistella että kirjailijat ja tutkijat ovat samassa kansallisessa päätissä. Historiantutkija Matti Viikari huomautti usein kirjallisuuden, kritiikin ja tutkimuksen salavuoteudesta, jota hän piti nimenomaan Suomen kirjallisuusinstituution erikoispiirteenä, sekä kritiikin että tutkimuksen kompastuskivenä.

Myös kirjallisuuden tutkimuksen arvioinnissa kirjailijat ovat saaneet sanansa kuuluviin – viimeksi Hannu Raittila, muistettavimmin Erno Paasilinna. Paasilinnan essee ’Kirjallisuuden ongelmia’ (*Synnyinmaan muistot*, 1973) käsittelee ensin kirjallisuuden tulevaisuutta, sitten kirjallisuusinstituutiota, viimeisessä jaksossa kirjallisuudentutkimusta. Lainaan siitä muutamia kohtia.

Kirjallisuudentutkijat ovat ammattikunta, joka ”lahjattomasti selittää uudelleen sen, mikä on kerran kirjoitettu ja sellaisena lopullista.” He ”makaavat kymmenen vuotta ammoin kuolleen kirjailija jäämistön päällä, kirjoittavat viisi vuotta muistilappuja hänen tuotannostaan ja kyhäävät toiset viisi vuotta kirjaa, joka kuolettaa kirjailijan viimeisenkin elonkipinän.” Murhatyöstä heille maksetaan kuukausipalkkaa – ”heidän ahneutensa on pohjaton.” Työnä kirjallisuudentutkimus ei ole vain likaista vaan myös mitätöntä: ”He lukevat toistensa kirjoittamat kirjallisuudentutkimukset, kirjoittavat omansa niiden perusteella ja varustavat tuotteensa lainauksilla ja nootistolla. Tätä heidän sallitaan kutsua tieteenharjoitukseksi.” ”He paneutuvat äärimmäisiin yksityiskohtiin voidakseen tuntea olevansa täydellisesti turvassa. Tämän he esittävät omana osuutenaan yhteiskunnalliseen työnjakoon.”

”He karttavat työskentelyä ajan taistelujen parissa, koska he silloin voisivat paljastua. He kaivavat hautausmaita, koska siellä ei heitä kukaan uhkaa.” ”He perustavat koulukuntia ja läjäävät kirjailijoita pölyisiin nurkkiinsa. Heillä on yhtä hillitön järjestyksenpitöhalu kuin paatuneimmilla filatelisteilla.” Esseen loppuyhteenvedo on kirjallisuudentutkijain piirissä lentävä lause – sitä lajia, jota ei muisteta kokonaan eikä sanatarkasti: ”He kirjoittavat kirjallisuuden päälle. He osoittavat meille aurinkoa menemällä joukolla sen eteen. Heidät on saatettava edesvastuuseen.”

Paasilinnan luettelo tuntuu ikävän tutulta. Yksi puuttuu syntilistasta: ympäripyöreä kehuskelu. Siitä minua ojensi opettajani Herbert Lomas, joka kirjoitti vuonna 1958 Shakespeare-seminaarin esseeseen kommentin joka ei ole haaltunut: ”Shakespeare doesn’t need your praises.”

3.

Suomalaisen kirjallisuuden tutkimus on tutkimusmenetelmiltään ja tutkimuskohteiltaan muuttunut sitten 1970-luvun alun. Tulosjohtamisen aikakaudella jäämistön ja aineiston perusteelliseen tuntemukseen pohjautuva Elämän ja Tuotannon tutkimus herättää pikemmin nostalgiaa kuin närkästystä.

Paasilinnan huomautus ajan taistelujen kaihtamisesta ei sekään koske kirjallisuuden tutkimuksen koko kenttää. Pekka Tarkan tutkielmat Hannu Salaman *Juhannustanssien* ja Paavo Rintalan *Sissiluutnantin* synnyttämistä kirjasodista (*Paavo Rintalan saarna ja seurakunta. Kirjallisuussosiologinen kuvaus Paavo Rintalan tuotannosta, suomalaisen kirjasodan rintamista ja kirjallisuuden asemasta kulttuurin murroksessa*, 1966; *Salama*, 1973) olivat ajantasaisuutensa ja Rintala-monografian osalta myös kirjallisuussosiologisen avauksen ansiosta tärkeitä merkkejä alan uudistumisesta. 1990-luvulla Pertti Karkaman teokset – etenkin *Kirjallisuus ja nykyaika. Suomalaisen sanataiteen teemoja ja tendenssejä* (1994) – antoivat kirjallisuushistorian kirjoittamiselle uuden lähtötason, jonka vaikutus näkyy selvästi uudessa kolmiosaisessa *Suomen kirjallisuuden historiassa*. Isoin kirjallisuushistorian muutostekijä on kuitenkin feministisen naiskirjallisuuden tutkimuksen nousu, edeltäjänään Maria-Liisa Nevalan antologia *Sain roolin johon en mahdu. Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja* vuodelta 1989.

Yksi Paasilinnan huomautuksista on yhä, kenties pysyvästi ajankohtainen: myrkyllinen kommentti kirjallisuudentutkijoiden luokitteluvimmasta. Kritiikki ja tutkimus taustoittavat tarkastelemansa kohteen johonkin perinteeseen, virtaukseen, koulukuntaan; kirjallisuus ajatellaan keskusteluksi kirjallisuuden kanssa, ei kaiken maailman todellisuuden ja sen instituutio- ja välinekohtaisten kielten kanssa. Taustoituksen ongelmana on ilmiö, jota voisi kutsua terminologiseksi imperialismiksi. Koulukunta- tai virtausnimikkeillä on taipumus muuttua suodattimeksi, joka suuntaa huomion nimikkeen kannalta tunnusmerkkisiin piirteisiin. Missä määrin tämä pitää paikkansa esimerkiksi sellaisiin 1980- ja 90-luvun termitulokkaisiin kuin 'pahan koulukunta' tai 'postmoderni'? Kirjallisuudelle ominainen moniaineksisuus ja monitulkintaisuus näyttävät kuitenkin usein olevan vaarassa unohtua. Minun tulkintani, minun keksimäni merkityksen hurmassa unohtuu myös tekstin perimmäinen sulkeutuneisuus, vaikka lyriikka usein muistuttaa siitä pelkällä ilmaisullaan, joskus hyvinkin suoraan kuten Gunnar Björling (1979/1936, suom. Tuomas Anhava): "Ja minun runoani sinä et ymmärrä, sen vuoksi kirjoitan."

Näitä miettiessä muistan usein Linnén puutarhan Uppsalan yliopistossa. Laajassa ruutu-kaavapuutarhassa yksi ruutu oli tyhjä. Nimilapussa ilmoitettiin, että ruutu kuului kasville jota luokitus edellytti mutta jota ei toistaiseksi tunnettu. Sama mahdollisten ja todennäköisten maailmojen avaruus humahtaa eteen kun luen Pentti Leinon (teoksessa *Kieli, runo ja mitta*, 1982) lainaamat Edward Sapirin sanat: "Tutki huolellisesti kielen foneettista systeemiä, ennen muuta sen dynaamisia piirteitä, ja voit kertoa, millaisen runomitan se on kehittänyt tai – jos historia on kujeillut sen kustannuksella – millainen runomitta sen olisi pitänyt kehittää ja millaisen se joskus vielä kehittääkin."

Samankaltainen mahdollisen maailman syntyä monimutkaisten eettisten, esteettisten, historiallisten aineiden kohdatessa on selvästi käsillä Leena Krohnin kirjoja lukiessa. Klassilliset muodot, kirjeet, matkakertomukset, puheen sävy – nämä piirteet palautuvat minusta aivan muualle kuin postmodernin lokeroon, johon Krohnin tuotantoa on toistuvasti ahdettu. Harvinaista uusimmassa kirjallisuudessa on myös se *proairesis* eli täyttymys ja hyvän henkilökohtainen järjestys, joka Krohnin tekstistä välittyy.

Ihmiset tai ihmiskummajaiset joita romaaneissa *Pereat mundus* (1998) ja *Datura* (2001) tavataan ovat tunnistettavasti minun aikalaisiani, mutta jaettavissa on myös uuden Gulliverin eli romaanien kertojan tai keskushenkilön arvomaailma.

4.

Tyyli- ja perioditermit eivät ole ainoat lokerot, joihin vastaanhangoittelevia teoksia sijoitellaan. Gérard Genetten kiehtovan tuotannon tyrmistyttävän teos (*Palimpsestes. La littérature au second degré*, 1982) esittelee tekstienvälisten suhteiden florasta luokan jonka lajit perustuvat transformaatio-suhteeseen: myöhempi teksti on aiemman tekstin muunnos. Muuntelun lajien päätyypit esitellään kahden muuttujan (muuntelusuhteen ja tyyli-lajin) ristiintaulukointina. Tekstianalyysin havainnollistettu taksonomia, 468 sivua, asettaa terävyydessään ja oppineisuudessaan uudet täsmällisyysvaatimukset myös kirjallisuuden analyysille.

Miten kirjallisuus ja sen tutkimus voivat selvittää yhä tarkemman ja pikkupiirteisemmän lokerikon pinteestä? Genette itsekään ei alkutuotannossaan harrastanut analyttistä lokerointia, vaan Proustin kuvauksellisen aineksen analyysia: kenties hän juuri sen runsauden kauhistamana siirtyi kerronnan 'empiiristen rakenteiden' analyysiin ja tekstienvälisten suhteiden kartoitukseen. (Viikari, "Ancilla narrationis vai kutsumaton haltiatar? *Kirjallisuuden tutkijain seuran vuosikirja* 47) Kirjallisuudentutkijoiden enemmistö lienee näiltä houkutuksilta turvassa, mutta minut metriikan harrastajana Genette vietteli kyhäilemään taulukkoa metrisen tekstienvälisyyden tasoisista ja muodoista. Näytin sitä amerikkalaisessa kirjallisuuden teorian kesäkoulussa ihailemaleni ranskalaissyntyiselle professorille. Hän ei ollut järin innostunut. Ei ollut tosin helppo todistella miksi suomalais-ugrilaisen kieliryhmän kielellä kirjoittaneen Eino Leinon Pellerovo-seuran juhliin tilattu juhlaruno olisi juuri mittansa eli heksametrin ansiosta tulkittava parodiaksi. Professori Riffaterren kommentti liikkui yleisemmällä tasolla: "Onhan tuo ihan selkeä esitys, mutta so what?" Kun sittemmin olen kuullut esitelmiä, joissa esimerkiksi Suomen 1990-luvun proosaa sijoitellaan temaattisiin perusteisiin kymmeneen lokeroon, muistan tuon pistämättömän kommentin: "So what?"

Missä pyrintöjesi relevanssi – onko sitä?

Relevanssi on käsite jota ei minun opiskeluaikoinani käytetty. Kansallisten tieteiden tutkimusohjelmasta voi päätellä, että suomalaisten kirjailijoiden elämäkerrallista tutkimusta pidettiin tärkeänä – ohjelmassa mainittiin kirjailijahaastatteluprojekti, joka toteutettiin ja tuotti runsaasti hedelmää. Tutkimuksen epärelevanssista oli ilmeisesti puhe silloin, kun minulta väitöskirjan tutkimussuunnitelmaa esitellessä kysyttiin kuka ostaa metaforan teoriaa koskevaa tutkimusta; monografiat kansallisesti keskeisistä klassikoista olivat 1970–1980-luvun vaihteessa ostoslistalla ylinnä. Seminaareissa saatettiin jopa todeta, että teorian vuoro on sitten kun kaikki suomalaisen kirjallisuuden klassikot ovat saaneet monografiansa. Aukkoja yhä riittää, mutta kotimaisen kirjallisuuden tutkimuksen teoreettinen taso ja tutkimuspoliittinen ajattelu kohentuivat 1990-luvulla ratkaisevasti. Niinpä esimerkiksi Lea Rojolan ja Pirjo Lyytikäisen Kilpi-monografiat osoittavat, että kirjailijan tuotanto haastaa tutkijan myös kirjallisuuden teorian kannalta merkittäviin tuloksiin.

5.

Vuosituhanen alussa näyttää siltä, että myös suomalaisella kirjallisuudella on relevanssiongelmansa. On näyttänyt siltä, että oppineiston kiinnostus suomalaiseen kaunokirjallisuuteen on hiipunut. Historian tutkijat ovat puolestaan huomauttaneet, että historia on vallannut paikan joka aiemmin on ollut kirjallisuudella.

On selvää, että kirjallisuudella ei Väinö Linnan trilogian jälkeen ole ollut samanveroista näyttöä kansakunnan historian kirjoittajana. Onko historian tutkimuksellakaan *Pohjantähti*-trilogian veroista näyttöä viime vuosikymmeniltä? *Pohjantähti*-trilogia avasi kansalaissodan ongelmakentän myös historian tutkimukselle, herätti myös lukijat oman Suomen historiansa uudelleenarviointiin.

Historian tutkijalle juuri historiallinen romaani on kirjallisuuden laajan lajikentän lähimmäisin edustaja. Kirjallisuuden ja historian kilpailuttajilla saattaa ollakin tähtäimessä suomalaisen historiallisen romaanin vaiheet Väinö Linnan trilogian jälkeen. Kirjallisuuden lukija tulkitsee sen koskevan fiktiivistä kirjallisuutta yleensä. Lisäksi historiankirjoitus elämäkerron poliittisen historian uudelleenarvioiteihin elää vahvaa nousukautta – ilmes-

tyy myös teoksia jotka puhuttelevat laajaa lukijakuntaa, teoksia jotka eivät painu mieleen vain sanottavansa vaan myös sanan, ilmaisun voimalla, kuten Heikki Ylikankaan *Tampereentie* tai Juha Siltalan psykohistorialliset jännityskertomukset.

En kuitenkaan usko että tietokirjallisuus toisissaan kilpailisi fiktiivisen kirjallisuuden, uuden suomalaisen proosan ja lyriikan kanssa. Esimerkiksi Sirkka Turkalla, Kari Hotakaisella, Hannu Raittilalla, Markku Paasosella, Rosa Liksomilla on omat vannoutuneet lukijansa, myös 'tietokirjailijoiden' joukossa, mutta 'faktan' ja 'fiktion' yleisöjen eriytyminen olisi vahingoksi koko kulttuurille. Tietokirjallisuuden ja journalistiikan puolella siitä tosin näkyy merkkejä kuten kielenkäytön urautuminen, fakkiutuminen ja latistuminen. Minusta ne ovat merkki siitä, että kirjoittaja ei ole puheväleissä suomenkielisen kirjallisuuden kanssa. On menetetty tuntuma 'kielen kasvukärkeen', oman ajan kirjallisuuteen, jossa puhuttu kieli muuttuu kirjoitukseksi ja luutuneet ilmaukset ja ajatustavat asetetaan ironian ja kritiikin kohteiksi.

Suomalaisessa kulttuurissa tässä ja nyt historiallisella romaanilla on kuitenkin myös tehtäviä joita en aiemmin ole oikein ymmärtänyt. Sirkka Ahonen julkaisi vuonna 1998 tutkimuksen *Historiaton sukupolvi? Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa*, josta kävi ilmi että suomalaisen nuorison historiallinen muisti on merkittävästi lyhempi kuin muissa samaan tutkimusprojektiin kuuluvissa Euroopan maissa. Suomessa vanhempien ja isovanhempien välittämä muistitieto ulottuu hädinkin toiseen maailmansotaan; isovanhempien kokemista kansalaissodan tapahtumista ei muistitietoa välittynyt lainkaan.

Sirkka Ahosen tutkimustulokset eivät herättäneet ansaitsemaansa keskustelua. Miksi juuri Suomessa muistoista vaietaan? Onko suomalainen perhe poikkeuksellisen vähäpuheinen? Ovatko vaikenavat vanhemmat kenties halunneet säästää itseään tai lapsiaan omilta raskailta muistoiltaan – jättää seuraavalle sukupolvelle puhtaan pöydän?

Kun historiallisen identiteetin rakennusaineiksi ei ole tarjolla läheisten muistoja ja kertomuksia elävästä elämästä, irrallisuuden tunnot ovat lähellä. Jokin jatkuvuuden ja pihapiiriä isomman yhteisen ja jaetun maailman tunto ja ymmärrys tarvitaan. Ne voidaan jossain määrin korvata elokuvan, teatterin ja kirjallisuuden kertomuksilla. Näin tapahtui minulle

ja epäilemättä myös muille minun ikäluokkani eli 1950-luvun nuorille. Isovanhemmat olivat kuolleet ennen syntymääni, vanhemmat kertoivat sukulaisista mutta eivät juuri mitään omasta tai vanhempiensa elämästä. Niinpä historiallisen identiteetin aineksia tarjosi samastuva lukeminen – ennen kaikkea Linnan trilogia. Tämä ‘kadonneen’, itse asiassa menetetyn kokemusmaailman etsintä ei lopu nuoruusvuosiin tai niin sanottuun aikuisuuteen – Antti Tuurin *Talvisota* vuodelta 1980 oli minulle myöhäisen keski-ikäisen lukukokemus.

6.

Olen tässä puheenvuorossa antanut kovin nui- van käsityksen oman alani eli kirjallisuuden- tutkimuksen panoksesta kirjallisuuden puolustajana. Kirjallisuuden tematiikan, kirjallisten virtausten tai tropologian analyysi, joita itsekin olen harrastanut, jättää minut usein lukijana kylmäksi. Ne eivät tavoite sitä jännitystä, murroksen ja merkitsevyyden tunnetta joka pakottaa lukemaan eteenpäin tai yhä uudestaan, kuten etenkin runoutta lukiessa tapahtuu. Mikä tuo jokin on? Olisiko sillä kenties tekemistä myös tuon ikävyyttävän ‘relevanssin’ käsitteen kanssa? Itse asiassa saan näistäkin kysymyksistä kiittää juuri kirjallisuudentutkimusta, jonka piirissä lukemistapahtuman ja lukijuuden ongelmat ovat jälleen ajankohtaisia.

Kävi niin kuin usein käy: eteenpäin päästäkseen on palattava roimasti taaksepäin. Olin hätäisesti lukenut Jurij M. Lotmanin taiteellisen tekstin rakenneanalyysin saksannoksen (*Die Struktur literarischer Texte*, 1972), kuullut Lotmanin vaikuttavan luennon hänen ensimmäisellä vierailullaan Helsingissä, mutta vasta semiosfäärimallin laajan kokonaisesityksen (*Universe of the Mind*, 1990) ilmestyessä sain (kuvittelin saavani) Lotmanin avulla otteen joistakin kiusallisista ongelmista – kirjallisten murrosten luonteesta, kirjallisten teosten moniaineksisuudesta, juonirakenteesta. Lotmanin semiosfäärianalyysissä keskeisillä kielten sekoittumisen ja rajanylityksen käsitteillä tuntui olevan edeltäjänsä venäläisten formalistien analyyseissa ja Lotman itse oli selvästi kehittänyt 70-luvulta lähtien. Itse asiassa Lotman oli jo ‘Taiteellisen tekstin rakenteessa’ ohimennen määritellyt tapahtuman käsitteen tavalla, joka tuntui pätevän sekä kirjallisuuteen että oman elämän tekstiin: ”Tapahtuma tekstissä on henkilöahmon siirtyminen semanttisen kentän

rajan yli” – toisin sanoen tunnetun ja järjestyneen merkitysten maailman ulkopuolelle, tuntemattomaan ja kaoottiseen.

Tapahtuman semioottinen määrittely tarjoaa erittäin laajan sovellusten alueen – historian ja fiktion juonirakenteet, siirtymät rajan yli vihollismaahan tai ulkoavaruuteen, lyriikan siirtymät semanttisesta kentästä toiseen, ulkoisen todellisuuden yksityiskohdista mielen avaruuteen – oli sitten kyseessä dialogi tai sisäisen todellisuuden jäsentyminen menneisyyden palautuessa mieleen kuten Marcel Proustin romaanisarjassa. Näin ymmärrettynä ‘tapahtuma’ säilyttää ajalliset ja tilalliset koordinaattinsa. Mutta samalla lukija tunnistaa kenties selvemmin lukemansa ‘tapahtumaluonteen’, sen merkityksen myös oman elämänsä tekstissä. Opettajan kannalta on ollut iloisinta havaita, että pureutuminen tapahtuman analyysiin on tuottanut myös opiskelijoille uusia oivalluksia ja lukemisen iloa – oli sitten kyseessä opinnäytetyö Juhani Ahon lastuista, Jarl Hemmerin *Onni Kokon* juonirakenteesta, Eeva Tikan lastenkirjojen fantasia-aineksesta tai Paavo Haavikon lyriikasta.

Kiinnostavia avauksia henkilön teoriaan ja romaanin maailmankatsomuksen analyysiin tarjoaa myös Martha Nussbaumin teos *Upheavals of Thought. The Intelligence of Emotions* (2001). Se analysoi emootioiden sattumanvaraisia ja kontrolloimattomia mullerruksia fiktion henkilöiden elämässä eettisten valintojen ja minäkuvan muutosten kannalta – miten sotaiset, jopa aggressiiviset tunteet tuottavat fiktion henkilöissä myös eettisesti arvokkaita muutoksia. Myötätunto, vastavuoroisuus, toisen yksilön ja tavallisen elämän ainutkertaisuuden kunnioitus ovat keskeisiä arvoja Nussbaumin analyyseissa Joycen ja Proustin henkilöistä.

7.

Olen tarkastellut kirjallisuuden puolustusta ikään kuin istuisin vallan oikealla puolella, aina tiukkana ja valmiina puolustamaan kirjallisuuden ja lukemisen asiaa. Monet kirjallisuudenopetuksen ammattilaiset tietävät että juuri lukeminen on uhanalainen harrastus. Sekä koulutus, uudet teoriat ja ns. ‘hedelmälliset lähestymistavat’ urauttavat juuri siihen mistä Ero Paasilinna meitä ammattikuntana syytti: seisoskelemaan joukossa ja joukolla sen aurin- gon edessä joka on kirjallisuus.

Erityisen vaativaa on minusta lyriikan lukeminen. Mirkka Rekola kirjoitti kokoelmassaan *Ilo ja epäsymmetria* kirjoittamisen vaikeudesta ehkä siteeratuimman runonsa: ”Joka päivä edessä tyhjä lehti. Minä kirjoitan/ ja pidän sen avoimena.” Miten säilyttää myös lukemisessa tuo tyhjä tila – ilman ennakko-odotuksia, kaavoja, kategorioita? Olla itse se tyhjä lehti johon runo kirjoitetaan?

Jacques Derrida osoitti tähän ongelmaan yhden ratkaisun esseessään ”Che cosa e poesia” (*Aiolos* 2001) eli ”Mikä se runo oikein on”. Runo on siili moottoritiellä, jätä se silleen, opettele se ulkoa. Suomalaisilla lukijoilla oli

alkuvuodesta 2002 harvinainen etuoikeus tutustua toiseen ratkaisuun Tarja Roinilan keskustellessa runoista niiden kääntäjien kanssa *Helsingin Sanomien* kulttuuriosastossa – haastattelusarja olisi syytä nopeasti julkaista omalla niteellä.

Mitä se opetti runon lukemisesta? Käänän lyhyesti ja vapaasti: Lue ja lue. Ota runo suuhusi sana sanalta. Yritä kääntää se.

Kirjoittaja on kotimaisen kirjallisuuden professori emerita Helsingin yliopistossa. Kirjoitus perustuu hänen jäähyväisluentoonsa 12.9.